

Wadvogelaarsdag 4 maart 2006

Anne van der Zijpp

Al langer leefde bij het bestuur het idee om de leden naast de lezingen en excursies ook een hele dag aan te bieden met een mix van beide. We noemden dat onder elkaar een 'provinciale vogelaarsdag'. De dag moest ergens in de provincie worden gehouden en een of meer werkgroepen moesten daarbij nauw worden betrokken. Eigenlijk verkeerden we nog in de brainstormfase toen Kees Koffijberg (SOVON-medewerker en Avifaunalid) dit idee in een mum van tijd handen en voeten gaf. "We organiseren een dag voor SOVON-tellers en Avifaunaleden rondom een aantal wadvogelthema's", was zijn voorstel, "en we doen dat in de Reiderhoeve van waaruit we 's middags kunnen worden rondgeleid door gidsen van het Groninger Landschap."

Als het zo gemakkelijk op je bord wordt gelegd, hoef je natuurlijk alleen maar toe te happen.

En dat gebeurde.

Omdat de ruimte in de Reiderhoeve beperkt is, moest worden ingeschreven. Helaas moesten we daarbij een aantal late inschrijvers (12) teleurstellen.

De dag bleek een succes. Zeer interessante lezingen (waarvan de samenvattingen hierna volgen) en leuke, maar koude excursies door Polder Breebaart en op de Punt van Reide. Een dag die naar meer smaakt. En die zullen we ook proberen te realiseren: volgend jaar een ander thema en een andere plaats (met hopelijk plaats voor iedere inschrijver).

Afname van broedende Kluten, plevieren, meeuwen en sterns langs de Groninger kust

Kees Koffijberg

De waddenkust van de provincie Groningen is een belangrijk broedgebied voor Kluut,

Bontbek- en Strandplevier, meeuwen en sterns. Vooral van Kluut, Bontbekplevier en Visdief broedt een belangrijk deel (>10%) van de Nederlandse Waddenzee-populatie langs de Noordkust en in het Eems-Dollardgebied. Sinds 1987 worden de aantallen van deze kustbroedvogels jaarlijks in kaart gebracht door de Werkgroep Koloniebroedvogels van Avifauna Groningen. De verzamelde gegevens worden opgenomen in de landelijke bestanden van SOVON en in de internationale bestanden van de waddenzee-monitoring van Nederland, Duitsland en Denemarken (het zogenaamde TMAP-programma). Tot de geïnventariseerde gebieden behoren de kwelders van de Noordkust, de Eemshaven, de kustlijn van de Eems en de haven en het industrieterrein van Delfzijl en de Dollard (inclusief Punt van Reide en Polder Breebaart). De werkwijze in het veld en de uitwerking van de veldgegevens sluiten aan op het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) van SOVON. Gebieden worden zo veel mogelijk synchroon geteld om de mogelijkheid van verplaatsingen van kolonies tussen gebieden te ondervangen.

De kwelders van de Noordkust en de Dollard herbergen het grootste deel van de populaties van de onderzochte soorten. Alleen Bontbekplevier en Strandplevier, alsmede Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw zijn typerend voor de omgeving van Delfzijl, waar terreinen in de haven en rond de fabrieken bij Oterdum geschikt broedhabitat vormen. Bij veel soorten volgen de aantalsontwikkelingen die van de rest van de Nederlandse Waddenzee. Vooral bij Kluut en Kokmeeuw is in de afgelopen vijf jaar een scherpe afname gaande. Die ontwikkeling doet zich vooral voor langs de Noordkust). Tot 1999-2000 bleven de aantallen van deze soorten hier behoudens lichte fluctuaties tamelijk stabiel. Tussen 1999 en 2004 verdween meer dan 90% van alle Kokmeeuwen en 80% van de broedende

Kluten. De Visdief laat een vergelijkbare afname zien. Bij Kluten is duidelijk dat er een probleem in de nestfase speelt. Sinds 2000 zijn er langs de Noordkust nauwelijks nog jonge Kluten waargenomen. Bij de andere soorten is dat vermoedelijk ook het geval, maar hebben we geen gegevens. De afname van Kluten langs de Noordkust is deels gecompenseerd door de tijdelijke toename in de Dollard (vooral Polder Breebaart); van de Kokmeeuw is bekend dat de afname langs de vastelandskust in de Waddenzee gelijk opging met groei van de kolonies op de eilanden. Het feit dat deze soorten langs de Groninger kust afnemen is dus nog geen indicatie dat ook de populatie als geheel onder druk staat. Het geeft eerder aan dat er specifiek langs de Groninger kust een aantal processen gaande is.

Een van die processen is vermoedelijk toegenomen predatiedruk van met name vossen. Het feit dat de afname langs de Noordkust vrijwel synchroon plaatsvond en bovendien van soorten was die een verschillende voedselbehoefte kennen, is daar ook een aanwijzing voor. Bovendien blijkt uit het vestigingspatroon tijdens de tellingen dat in de nestfase veel verstoring optreedt. Sommige Kluten proberen zelfs te broeden op ver van de dijk gelegde rijshoutdammen, maar worden dan vaak met het eerste hoge tij weggespoeld. Andere factoren die een rol kunnen spelen zijn vegetatieontwikkelingen en voedselbeschikbaarheid. Veel kwelders worden nauwelijks of niet meer begraasd en zijn gaandeweg ruiger geworden. Enerzijds levert dit minder aantrekkelijk broedhabitat voor de hier besproken soorten op, anderzijds faciliteert het wellicht predatoren (meer schuilmogelijkheden, wellicht meer voedsel). Voedselbeschikbaarheid lijkt in ieder geval bij de onlangs ingezette afname van Kluten in Polder Breebaart een rol te kunnen spelen. Het knelpunt bij de analyse van oorzaken voor de gevonden afname is vooral dat we - afgezien van de jaarlijkse aantallen broedvogels - nauwelijks iets weten over de factoren die de populatiedynamiek bepalen. Vooral informatie over het broedsucces zou belangrijk zijn om meer van de achtergronden voor de neergaande trends te weten te komen.

Een eerste aanzet daartoe is in 2005 gegeven in het kader van een reproductiemeetnet van kustbroedvogels in de Waddenzee van SOVON en Alterra. Een speciale studie aan de Dollard bevestigde het vermoeden dat veel nesten worden gepredeerd. Tegelijk liet het echter ook zien dat niet alleen predatie, maar ook voedselbeschikbaarheid een belangrijke voorwaarde lijkt voor succesvolle vestigingen. Verdere uitbreiding van het reproductiemeetnet en ook monitoring van de beschikbare hoeveelheid bodemdieren is dus van belang om de gesignaleerde aantalsontwikkelingen te doorgronden. Bij het reproductiemeetnet kunnen vrijwilligers een belangrijke rol spelen. Kijk op www.sovon.nl voor meer informatie, of neem contact op met ondergetekende.

Kees Koffijberg

Werkgroep Koloniebroedvogels

Schanzenstrasse 80, D-46535 Dinslaken

Duitsland

kees.koffijberg@t-online.de

Banc d'Arguin, Mauritanië: Waddengebied aan de rand van de Sahara

Arend J. van Dijk

Mauritanië aan de Atlantische kust in West-Afrika is een van de armste landen van dat continent, maar herbergt een van de rijkste overwinteringsgebieden van watervogels: de Banc d'Arguin. Het gebied is ongeveer tien maal kleiner dan onze Waddenzee, maar er overwinteren ongeveer 2 miljoen watervogels, tegen ongeveer 3 miljoen in het Waddengebied.

De Banc is totaal anders dan de Wadden. De grens tussen land, wad en zee is vaag, want er zijn geen dijken, er is nauwelijks kwelderbegroeiing en er wonen enkele honderden mensen. Onze zomertemperatuur is daar zo'n beetje het minimum en er valt slechts 25 mm regen per jaar (in Nederland 800 mm). Sinds de eerste Nederlandse vogelexpeditie naar de Banc in 1980 (Altenburg et al. 1982) is er veel telwerk en onderzoek verricht aan steltlopers, door Nederlanders in samenwerking met medewerkers ter plaatse en van vele

nationaliteiten (o.a. Ens et al. 1990).
 Wordt de populatie van overwinterende water-

vogels in de Wadden tegenwoordig meermalen
 per jaar per jaar geteld, in de Banc is dat onge-

MIDWINTER 2000	Banc	%	Wadden	%
Bonte Strandloper	1.000.000	100	300.000	23
Lepelaar	9.000	89	-	-
Rosse Grutto	400.000	77	90.000	17
Tureluur	190.000	77	29.000	12
Kanoetstrandloper	255.000	75	93.000	21
Krombekstrandloper	250.000	34	-	-
Kleine Strandloper	65.000	33	-	-
Bontbekplevier	50.000	22	9.500	3
Drieteenstrandloper	22.000	19	9.000	7
Steenloper	10.000	12	3.600	4
Scholekster	8.000	8	200.000	19
Zilverplevier	20.000	8	42.000	17
Strandplevier	2.500	4	-	-
Regenwulp	32.000	4	-	-
Kleine Mantelmeeuw	17.000	3	-	-
Wulp	10.000	2	130.000	30
Groenpootruiter	4.000	1	5.700	2
Bergeend	1	-	56.000	19
Rotgans	-	-	70.000	35

Tabel 1

veer eens in vijf à tien jaar. Het tellen gaat met vrij primitieve middelen, zo gaat het ver-
 voer met een simpele zeilboot. Wel of geen
 wind, iets hoger of lager waterpeil kan een tel-
 ling maken of breken. Onze westerse stijl van
 plannen wordt er flink op de proef gesteld. Dit
 en vele andere aspecten, zoals optrekken met
 arme vissers die zelden ouder worden dan 40
 jaar, enkele vondsten van lijken, slapen in de
 open lucht onder een zeer imposante donkere
 sterrenhemel et cetera, is overigens een goede
 oefening in relativiseren. Onvergelijkbaar met
 telwerk in de Waddenzee en bijzonder lastig
 zijn de gemengde groepen van honderddui-
 zenden Bonte, Kleine en Krombekstrandlopers.
 Je hebt het maar te klaren in hooguit een uur-
 tje, want voordat het wad droogvalt moet de
 boot alweer vertrekken naar het volgende tel-
 gebied.

In januari 2000 en 2001 is een complete
 wintertelling gehouden. Het doel was onder
 meer uit te zoeken of telling van bepaalde
 deelgebieden een goed beeld geeft van de
 stand en fluctuaties in het totale gebied. De

complete tellingen zijn gelukt, maar opzetten
 van de beoogde tellingen in kleine gebieden
 bleek weerbarstige materie en is vooralsnog
 niet van de grond gekomen.

Tabel 1 geeft een indruk van de in januari 2000
 getelde aantallen. In vergelijking zijn aantal-
 len uit januari 2000 uit het Waddengebied op-
 genomen. Tevens wordt per gebied aangege-
 ven welk percentage van de populatie er zit.
 Het gaat soms om verschillende populaties en
 ondersoorten, zodat sommige soorten in to-
 taal hoger dan 100% scoren.

Van vijf soorten verblijft 75 tot 100% van po-
 pulatie op de Banc. Opvallend afwezig in
 Mauritanië zijn eenden en ganzen.

Met dank aan alle deelnemers aan de tellin-
 gen in 2000 en 2001.

Altenburg, W. M. Engelmoer, R. Mes & T.
 Piersma 1982. Wintering waders on the Banc
 d'Arguin, Mauritania. Comm. 6 Wadden Sea

Working Group, Leiden.

Ens, B.J., T. Piersma, W.J. Wolf & L. Zwarts. 1990. *Homeward bound: Problems waders face when migrating from the Banc d'Arguin, Mauritania, to their northern breeding grounds in spring*. WIWO-report 27, RIN-report 27, Zeist & Texel (ook als speciaal nummer Ardea jaargang 78).

Hagemeijer, W.J.M., C.J. Smit, P. de Boer, A.J. van Dijk, N. Ravenscroft, M.W.J. van Roomen & M. Wright. 2004. *Wader and waterbird census at the Banc d'Arguin, Mauritania, January 2000*. WIWO-rapport 81. WIWO, Beek-Ubbergen.

Trends van wadvogels in de Nederlandse Waddenzee 1975-2004

Marc van Roomen

Door de inspanning van velen zijn er prachtige en belangrijke gegevens verzameld over de aantallen watervogels in de Waddenzee. Door tijdens hoogwater op hetzelfde moment alle hoogwatervluchtplaatsen te tellen krijgen we een goede schatting van de aantallen die bij laagwater op de wadplaten naar voedsel zoeken. Het gaat daarbij vooral om steltlopers en daarnaast ook om Bergeend, Eider en een aantal meeuwen. Deze soorten zijn afhankelijk van het rijke bodemleven dat met name bestaat uit schelpdieren, wormen, krabben en garnalen. Doordat deze tellingen al jarenlang op dezelfde wijze worden uitgevoerd, we meerdere integrale tellingen per jaar hebben en daarnaast ook gebieden vaker tellen, kunnen we de gegevens gebruiken om veranderingen in aantallen over de jaren te beschrijven. Deze trends vormen belangrijke signalen voor de ecologische toestand van de Waddenzee omdat de aantallen vogels en de veranderingen daarin een weerspiegeling zijn van de voedselbeschikbaarheid en daarnaast ook van factoren als verstoring op de wadplaten.

Uit recente analyses, die onder andere zijn uitgevoerd in het kader van het evaluatieonderzoek naar de effecten van de schelpdiervisserij, blijkt dat schelpdiereneters tot eind jaren tachtig stabiele en toenemende aantallen laten zien en dat vanaf begin jaren negentig sprake is van afname. De soorten waar het

hierom gaat zijn Scholekster, Kanoet, Eider en Zilvermeeuw. Tegenover deze afname van de schelpdiereneters staat een toename van de soorten die in belangrijke mate van wormen afhankelijk zijn. Het gaat daarbij om Bontbekplevier, Bonte Strandloper, Zilverplevier, Rosse Grutto en Drieteenstrandloper, die allemaal een opmerkelijk parallelle ontwikkeling laten zien: duidelijk toenemende aantallen in de jaren negentig en daarna. Alleen de Kluut, die ook in belangrijke mate van wormachtigen leeft, past niet in dit plaatje. De recent afgenomen aantallen hangen mogelijk eerder samen met de lokale ontwikkelingen in de broedvogelpopulatie. De andere soorten die niet afhankelijk zijn van alleen schelpdieren of alleen wormen maar een meer gemengd dieet hebben of meer afhankelijk zijn van bijvoorbeeld krabben en garnalen, laten geen vergelijkbare ontwikkelingen zien.

Naar de oorzaken van deze trends is al veel onderzoek gedaan maar er is ook nog veel onbekend. De achteruitgang van de schelpdiereneters is het duidelijkst gekoppeld aan de activiteiten van de mechanische schelpdiervisserij, waarbij het verdwijnen van de wilde mosselbanken als gevolg van vissen naar mosselzaad en de bodemverstoring invloed van de kokkelvisserij grote invloed hebben gehad op de voedselbeschikbaarheid van soorten die van schelpdieren afhankelijk zijn. We weten dat wormachtigen zeer waarschijnlijk zijn toegenomen in de Nederlandse Waddenzee in de afgelopen jaren. Of dit ook een gevolg is van deze visserijactiviteiten (bijvoorbeeld omdat meer voedsel voor wormen aanwezig is als er minder schelpdieren zijn) is nog verre van duidelijk. Het verhaal wordt gecompliceerder omdat ook mogelijke invloeden van klimaatverandering en de invloed van voedingsstoffen die via IJsselmeer, Eems en Noordzee in de Waddenzee komen in de beschouwing moeten worden meegenomen. Het laatste woord is nog niet gezegd over het verklaren van al deze ontwikkelingen. Voor de toekomst is het in ieder geval van belang om op dezelfde wijze door te gaan met het monitoren van de wadvogels. Wat zal het

effect zijn van het stoppen van de kokkelvisserij? Maar ook: wat gaat er in de toekomst gebeuren om het steeds schaarsere mosselzaad te winnen en welke gevolgen heeft dit voor vogels? Daarnaast verzamelen de watervogeltellingen in de Waddenzee ook belangrijk informatie over planteneters die van kwelders en aangrenzende gebieden gebruikmaken en van de viseters die weer meer afhankelijk zijn van het open water. Voor al deze groepen is het van belang om met behulp van de tellingen een vinger aan de pols te houden over veranderingen die zich in hun leefgebieden voordoen.

Marc van Roomen, SOVON Vogelonderzoek
Nederland, Rijksweg 178, 6573 DG Beek-
Ubergen, marc.vanroomen@sovon.nl

Steltlopers in de Dollard: herstel na eerdere afname in de jaren tachtig van de vorige eeuw

Leendert Oudman

Inleiding

De Dollard is een van de laatste ongestoorde overgangen tussen zoet en zout water in Nederland. Het gebied bestaat uit ongeveer 10 km² kwelders en 80 km² slikken, die met laag water droogvallen. De slikken worden gekenmerkt door een zeer hoog slibgehalte. Vanaf 1966 worden in de Dollard regelmatig vogels geteld. Sinds het midden van de jaren zeventig gebeurt het maandelijks, zowel in het Duitse als in het Nederlandse deel. In dit artikel worden uit de daarbij verzamelde data enkele opvallende trends van trekvogels gedurende deze periode gepresenteerd.

Grazers op de kwelder

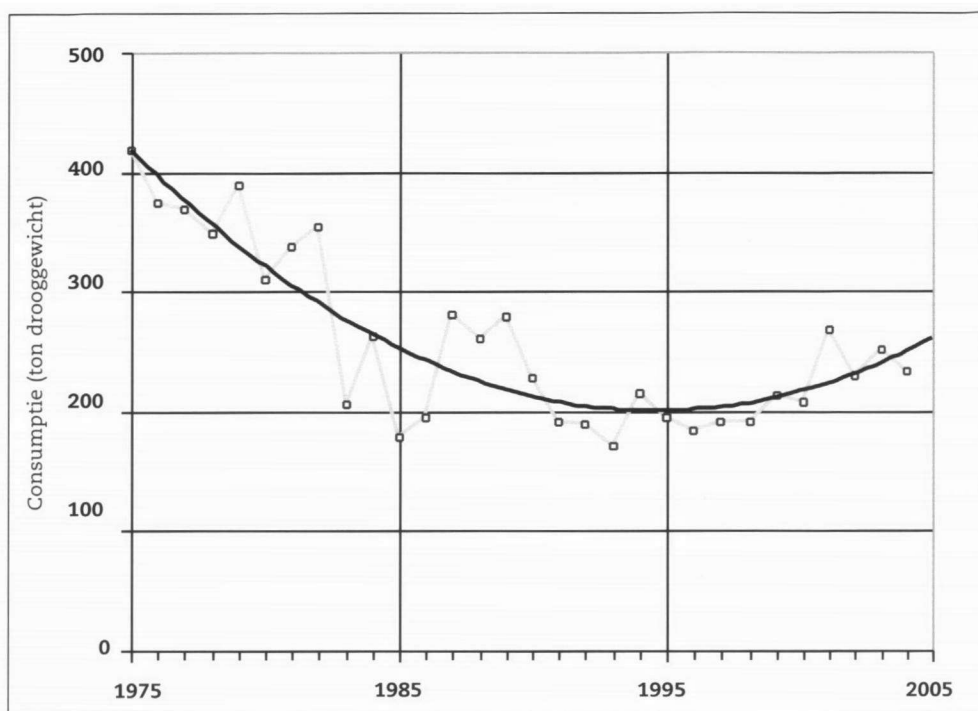
Vanaf het midden van de jaren zeventig tot midden jaren tachtig nam de Grauwe Gans op de kwelder van de Dollard sterk in aantal toe. De oorzaak werd zowel gezocht in populatiegroei van de Grauwe Gans als in veranderingen in de kweldervegetatie (Prop et al. 1999). Vanaf het midden van de jaren tachtig heeft de Brandgans een sterke opmars gemaakt in de Dollard. De Brandgans is nu met name in het voorjaar zeer talrijk op de kwelders. In de-

zelfde periode zijn de aantallen Grauwe Ganzen in de Dollard afgenomen in het voorjaar, maar min of meer constant gebleven in het najaar. Dit wijst op sterke voedselconcurrentie tussen beide soorten in het voorjaar, terwijl concurrentie in het najaar kennelijk (nog) niet optreedt.

Wadvogels

Vanaf het midden van de jaren zeventig tot midden jaren tachtig zijn in de Dollard de aantallen van de meeste wadvogelsoorten afgenomen. De berekende totale consumptie door wadvogels is in die periode ongeveer gehalveerd (figuur 1). Dit was gerelateerd aan de beëindiging van afvalwaterlozingen, via de Westerwoldse Aa, van de aardappelmeelin-dustrie in de Dollard. Deze lozingen beïnvloedden het voorkomen van de belangrijkste prooidieren voor wadvogels in de Dollard, met name de zeeduizendpoot (een worm), die ten tijde van de afvalwaterlozingen talrijker en waarschijnlijk ook beter bereikbaar voor vogels was (Prop et al. 1999).

Figuur 1: Totale jaarconsumptie door wadvogels per seizoen van 1975 tot 2005 met trendlijn.

Sinds het midden van de jaren negentig is bij de meeste wadvogelsoorten weer een toename van de aantallen waar te nemen. Dit geldt ook voor de berekende totale consumptie, die met ongeveer 25% is gestegen (figuur 1). Deze trend is zowel in het voorjaar als in het najaar zichtbaar.

Het is aannemelijk dat deze recente toename van wadvogels het gevolg is van een toename van de zeeduizendpoot, een belangrijke voedselbron, in dezelfde periode (Dekker & Waasdorp 2005). Een deel van de toename van de zeeduizendpoot zou het gevolg kunnen zijn van een sterke afname van de Amerikaanse worm *Marenzelleria* midden jaren negentig, die het gebied in de loop van de jaren tachtig had gekoloniseerd. Deze exoot is niet aantrekkelijk voor wadvogels en vormt een voedselconcurrent voor de zeeduizendpoot.

Literatuur

Dekker R. & D. Waasdorp 2005. *Het macrozoöbenthos op twaalf raaien in de Waddenzee en de Eems-Dollard in 2004*. NIOZ rapport 2005-1.

Prop J., P. Esselink & J. Hulscher 1999. 'Veranderingen in aantallen vogels in de Dollard in relatie met lokaal en regionaal beheer.' *De Grauwe Gors* 27(1): 27-55.

